

हाजकर्गीय

संवादे मिळांनी

समग्र
सुना

स्वलंगी

तोकमाती

सला शिर्धियाच्यात

अर्धिमाता कृत्याणकाती राज्य

मार्वरीयत्व ग्रासनसंस्था

नागसिकत्व

आधिकार वहुसंस्कृतीवाद

सिद्धांताची

रूपरेषा

संपादक

डॉ. राजशेखवर सोलापुरे

10/11/2028
PRINCIPAL
Mahatma Jyotiba Fule Mahavidyalaya
Amravati.

Scanned by CamScanner

सार्वभौमसत्ता

.....

सार्वभौमसत्ता (सॉक्हरेनटी) हे राज्यसंस्थेचे अत्यंत महत्त्वाचे लक्षण आहे. ज्यायोंगे ती इतर संस्थेहन राज्यसंस्थेचे वेगळेपण ठरते. सार्वभौमसत्ता ही संकल्पना पारंपरिक राज्यशास्त्रातील एक अत्यंत महत्त्वाची संकल्पना असून प्राचीन काळापासून ही संकल्पना बरीच वादग्रस्त ठरलेली आढळते.

सार्वभौमत्त्व म्हणजे श्रेष्ठता. मूळ लॅटीन भाषेतील 'सुपरनॅस' या शब्दापासून इंग्रजी शब्द Sovereignty हा शब्द तयार झालेला आहे. 'सुपरनॅस' चा अर्थ सर्वश्रेष्ठ किंवा सर्वोच्च शक्ती असा होतो. हा शाब्दिक अर्थ विचारात घेतला तर 'स्वतंत्र व परिपूर्ण राज्यसंस्थेची अंतिम सत्ता' असा तिचा अर्थ होतो. सार्वभौमसत्तेने युक्त असलेले राज्य अंतर्गत आणि बाह्य दृष्टीने स्वतंत्र व सामर्थ्यवान असते. राज्यांतर्गत असलेली कोणतीही व्यक्ती किंवा समूह यांना राज्याच्या इच्छेविरुद्ध वागण्याचा कायदेशीर अधिकार असू शकत नाही. सर्व कायद्यांचे उगमस्थान सार्वभौमसत्ता असते व सार्वभौमसत्तेवर कोणत्याच कायद्याचे बंधन किंवा मर्यादा नसते. सार्वभौमसत्ता ही कायद्यापेक्षा श्रेष्ठ असते. यालाच अंतर्गत सार्वभौमत्त्व म्हणतात. अशी

१३६ • राजकीय सिद्धांताची रूपरेषा ॥.....

Mahatma Jyotiba Fule Mahavidyalaya
Amravati.

स्वतंत्र व परिपूर्ण राज्यसंस्था बाह्य शक्तीच्या हस्तक्षेपापासून किंवा नियंत्रणापासून स्वतंत्र असेल तर त्याला बाह्य सार्वभौमत्व म्हणतात.

सार्वभौमसत्ता म्हणजे काय?

राज्याची सर्वश्रेष्ठ सत्ता म्हणजे सार्वभौमसत्ता होय. जी सत्ता राज्यात सर्वश्रेष्ठ, अमर्याद, अनिर्बंध असते सार्वभौमसत्ता ही संकल्पना राजकीय विचारवंताच्या लिखाणात प्राचीन काळापासून असली तरी तिचे खरे महत्त्व १७ व्या शतकात स्पष्ट झाले. मध्ययुगीन कालखंडात 'राज्यसत्ता व धर्मसत्ता' यांच्यामधील संघर्षातून राजसत्तेच्या सार्वभौमत्वाची संकल्पना पुढे आली. ग्रीक विचारात राज्य व समाज एकरूपच होते. रोमन साम्राज्यात सम्राट प्रभावी होता. सर्व सत्ता त्याच्याच ठिकाणी केंद्रीत असली तरी त्याचा आधार जनाधार होता. रोमन साम्राज्याच्या विघटनानंतर मध्ययुगीन काळात राजे आपल्यावरील श्रेष्ठ दैवीशक्तीला मानीत असत. सरंजामशाही काळात समाजसंबंधांचा आधार व्यक्तीनिष्ठा हाच होता. मध्ययुगीन कालखंडात धर्मसत्तेचे प्राबल्य होते आणि नव्याने उदयास येत असलेल्या राजेशाहीचा देवाकडून सत्ता मिळालेल्या धर्मसत्तेशी विरोध स्पष्ट होवू लागला. परिणामस्वरूप सार्वभौमसत्तेच्या कल्पनेचा अधिक विकास झालेला आढळून येतो. १६ व्या शतकात राष्ट्रराज्याचा उदय झाल्यानंतर सार्वभौमसत्तेची संकल्पना खन्या अर्थाने पुढे आला जीन बोद्धां हा सार्वभौमसत्तेला निश्चित व स्पष्ट रूप देणारा पहिला विचारवंत होता. त्याने १५७६ मध्ये The Republic या ग्रंथातून सर्वप्रथम ही संकल्पना मांडली. त्यानंतर बर्जेस, पोलॅक, विलोबी, डोनाल्ड, रसेल इ. लेखकांनी ही अमर्याद सत्तेच्या अर्थानेच सार्वभौमसत्तेच्या व्याख्या केल्यात.

ह्युगो, ग्रोशियस, हॅब्जन, रुसो, ऑस्टीन इ. विचारवंतांनी तिला सर्वश्रेष्ठ वैधानिक सत्ता म्हणून तिचे स्वरूप स्पष्ट केले तर हेगेल ग्रीन, ट्राइस्क, बोसांके इ. विचारवंतांनी सार्वभौमसत्तेला नैतिकदृष्ट्या श्रेष्ठत्व मिळवून दिले. याउलट लास्की, ड्युग्वी, किंडले, जी.डी.एच कोल, वार्कर इ. विचारवंतांनी राज्याच्या सर्वश्रेष्ठत्वाला विरोध करून सार्वभौमसत्ता राज्यातील निरनिराळ्या संस्था, समुदाय व संघ यांच्यामध्ये विभाजीत असते असा दृष्टिकोन मांडला.

सार्वभौमसत्तेच्या व्याख्या

सार्वभौमसत्तेच्या अनेक व्याख्या आहेत अनेक लेखकांनी निरनिराळ्या प्रकारे ज्या व्याख्या दिलेल्या आहेत त्या पुढीलप्रमाणे,

१. बोद्धांच्या मते,

"नागरिक व प्रजानन यांच्यावर चालणारी व कायद्याने अनिर्बंध असणारी सर्वोच्च सत्ता म्हणजे सार्वभौमसत्ता होय."

आजच्या इतके परावलंबित्तच नव्हते. त्या काळात विकासात झालेला राज्याच्या सार्वभौमत्त्वाचा सिद्धांत आज जशाच्या तसा स्वीकारणे उचित ठरणारे नाही. आज जगातील प्रत्येक राज्य या अवस्थेपर्यंत पोहोचलेली आहेत की, अंतर्गत दृष्टीने प्रत्येक राज्य हे आपल्या क्षेत्रांतर्गत रुक्तंत्र असते ते त्यांचे सार्वभौमत्त्व व राष्ट्रीय ऐक्य जपण्याचा व कायम ठेवण्याचा प्रयत्न बाह्य राज्यांनी देखील करून बाह्य क्षेत्रात राज्याराज्यात सहकार्य वार्दीविण्याचा प्रयत्न करावा. सार्वभौमत्त्वाची वाटचाल आज या दिशेने होताना दिसते आहे.

संदर्भ :

- १) भोळे भा.ल. - राजकीय सिद्धांत आणि विश्लेषण, पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर, पाहाळी आवृत्ती ; जुलै १९८८
- २) डोळे ना. य., राजकीय विचारांचा इतिहास, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, द्वितीयावृत्ती, २००६, P. ४२९-४३४
- ३) हाशम शेख व गवई जोगेंद्र व., राज्यशास्त्रीय सिद्धांत, विश्व पब्लिशर्स अँन्ड डिस्ट्रिब्यूटर्स, नागपूर, P. १११० १३३
- ४) काणे प.सि., राजकीय सिद्धांत : आधारभूत संकल्पना, पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स, नागपूर, तिसरी आवृत्ती, जुलै २००६, पृष्ठ क्र. १४ ते ११८
- ५) Gettell, R.G.- Introduction to Political Science, Publisher. Boston (Mass, १९११) P. ९५, १००, १०६, <http://books.google.co.in/books>
- ६) Garner J.W., Political Science and Governments Calcutta: World Press १९५२, २nd Indian Edition, P.१७३
- ७) Gilchrist R.M., Principles of Political Science: P.११०.
- ८) [http://books.google.co.in/books.](http://books.google.co.in/books)

(सार्वभौमसत्ता हे प्रकरण अमरावतीच्या प्रा. डॉ. बविता येवले यांनी लिहिले आहे.)

निवडक देशांची संविधाने आणि आंतर्राष्ट्रीय संघटना

(वस्तुनिष्ठ प्रश्नसंग्रह)

डॉ. प्रशांत विघ्ने
डॉ. बलिता येवले
डॉ. थमेन्स तेलगोटे

श्री साईनाथ प्रकाशन
नागपूर

MJFMCares .
PRINCIPAL
Mahatma Jyotiba Fule Mahavidyalaya
Amravati.

सर्व स्पर्धा परीक्षांकरिता अत्यंत महत्वाचे
संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, बी.ए.भाग-३ व ४ च्या सत्रपद्धतीकरीता

वस्तुनिष्ठ प्रश्नसंग्रह
निवडक देशांची संविधाने आणि
आंतरराष्ट्रीय संघटना

(ग्रेट ब्रिटन, अमेरिका, सार्क, चीन, संयुक्त राष्ट्र)

लेखक

डॉ. प्रशांत विघे

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
भगवंतराव शिवाजी पाटील
महाविद्यालय, परतवाडा, अमरावती

डॉ. बबिता येवले

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
महात्मा ज्योतीबा फुले महाविद्यालय,
अमरावती

डॉ. धर्मेन्द्र तेलगोटे

प्राचार्य
बाबासाहेब देशमुख पारवेकर
महाविद्यालय, पारवा, जि.यवतमाळ

श्री साईनाथ प्रकाशन
धरमपेठ, नागपूर

M. J. F. M.
PRINCIPAL
Mahatma Jyotiba Fule Mahavidyalaya
Amravati.